

přírodovědeckých jmen jako jsou Nernst, Planck, Arrhenius, Poincaré atd., ale ve své exklusivnosti filozofické neuvažoval jejich díla za hodna tolika pocty, kolik je třeba ku porozumění.

Tak jsou dány na obou stranách podmínky rozluce příznivé, a věru nechybělo mnoho k tomu, aby při rozdělení filozofické fakulty část přírodovědná byla »očistěna« od filozofie.

Dříve než přistoupím k vlastní otázce vzájemných vztahů mezi filozofií a vědními přírodními, chci vyšetřit, kde jest pravá příčina rozpolcenosti. Trnka ji vidí v rozmachu věd přírodních, já ji hledám v naivním pozitivismu našeho věku.

Jako naivní realista myslí, že vědci jsou opravdu takové, jak se nám býti jeví, tak filozof nebo vědec v naivním pozitivismu se domnívá, že v ěd a jest taková, jakou se jeví býti. Jakási to soustava nezvratně zajištěných poznatků, nepopířených zásad, nad slunce jasnějších faktů, vše ve stavu dokonalé statické rovnováhy. Tento falešný ideál imponuje filozofovi, který s útrpností hledí na pohřbené epochy teologie a metafyziky, a jsa šťastným děckem epochy pozitivní, nechce nic než čistou vědu.

Je to sebevražda filozofie. Positivism nám dokázal, že není filozofie zapotřebí. Na vše stačí věda. O dějství anorganickém jedná fyzika a chemie, o dějství organickém biologie a fyziologie, o dějství psychologickém jedná psychologie. A nyní zvláště pozor! Tato psychologie dle našich pozitivistů vystonala se dokonale z filozofických nemocí, a jest to nádherná, samostatná věda, založená jen na ne-rozborných faktech, zejména prý na faktu t. zv. psychofyzického parallelismu.

Psychologie tak znamenitá stačí na založení celého světového názoru, pokud jest ho zapotřebí. (Všimněte si, prosím, té rozsáhlé zdržlivosti: pokud jest ho zapotřebí!)

I všechny jiné součásti filozofie se začaly samostatně etablovati čistě po vědecku. Logika dávno byla považována za dokonalou vědu, noetika jest prý také samostatná věda, »jako jiné vědy«, étika, nauka o mravních závazcích jest dle pozitivistů docela jasnou a přihlednou, vědou, skoro matematicky jistou. Na tomto posledním výkonu si pozitivisté zvláště zakládají.

Kdoby to vše bylo pravda, pak by pro filozofii nezbyvalo na světě místa. Vše obstará pozitivní věda. Filozof líkvidoval, dal svatovsavy silb, že svými fantomy, chimérami a utopiemi nebude více strašiti děti, a ukládá se k věčnému spánku. Či, — abych ničeho nezamlčel —, přece jen cosi užitečného filozofů zbyvá. Může býti jakýmsi popelářem, jezdit s vozem kol vědeckých ústavů, sbíratí metafyzické odpadky a filozofické smeti a odvážeti to vše na veliké mrvchoviště, které se zove transcendentno. Tato skromná a obětavá díla jest ovšem honorována mocí rozvažování a zavazovali, t. j. rozhodovati, která myšlenka na smetišť patří a která ne; neboť filozof jediný poznává, kde existuje a že existuje transcendentní — nepoznatelní!

Karel Vorovka: Věda a filozofie
Ruel filozoficky, roč. 1 (1921), str. 5-10

K. VOROVKA:

Věda a filozofie.

Vyňato z přednášky konané v Jednotě Filozofické v březnu 1920.

Neslyšeli jsme sice často otevřeně hlásati heslo: Chceme rozlučku vědy a filozofie, ale mohli jsme viděti po celém světě a zejména také u nás, jak se tato rozlučka chystá. Považují takové tendence o rozlučku usilující za nezdravé a chci trochu zkomati vztahy filozofie k vědě, zejména k vědě přírodní.

Jsou četní přírodopytci, kteří by se velmi hanbili, kdyby se jim dokázalo, že některá jejich významná práce byla inspirována filozofií. Považovali by to za urážku tak smrtelnou, jako kdybyste některému generálu republiky Nicaragua nebo Ecuador z barvy jeho nehtů dokazovali, že má přimícháno trochu černošské krve. Jsou to romantikové čisté rasy, kteří se okazale zřikají filozofického mvsnění a považují svoji vědu za uzavřený, soběstačný celek. Filozoficky smýšlející vědci, jako Mareš, Wald, Rádl, jsou v jejich očích jakýmsi mšenci, nedokonale vybarvenými přírodopytci.

Na druhé straně jsou zase romantikové čisté filozofické rasy, zářlivě sítěhoucí svoji filozofickou doménu, a v jejich očích nezasluhuje ani Mareš ani Rádl názu filozofa, nýbrž pouze filozofujícího přírodovědce. Krajiním romantikem tohoto směru je u nás dr. T. Trnka. Ve své knize »Cesty filozofie a vědy« sice uvedl spoustu

Zde, v této filosofii redukované na nullu a libovolný dekret, vidím pravou příčinu velké krise, již filosofie u nás trpí. Nedivme se, že opravdoví, přísní vědci nechcejí o filosofii ničeho slyšet, a že naproti tomu iménem filosofie tak rádi se ohánějí šarlatáni a demagogové! Nedivme se, že obecní rada kteréhosi Cervetého Kocourkova pochvaluje si filosofickou hloubku svého tajemníka, aneb že žurnalistka živně politické strany nestydí se tvrdit, že řečníci jeho strany mají pohotovově nejlepší odpovědi na všechny otázky časné i věčné! Taci pravoverní nemají tušení o jemnosti vědecké a filosofické skepse!

Po této odbočce vrátím se k vlastnímu tématu. Zajisté není třeba, abych připomínal všechny ty známé a tisíckrát opakované důvody, proč filosofie nesmí ztratiti nejtěsnější dotyk s vědou. Samozřejmějšími věcmi nechci unavovat. Filosofie však nemá být jen cizopasníkem, žijícím z výtěžků cizí práce. Filosofie se často chápe jako dlužník, který se jen stále ve vědách vypůjčuje, ale nikdy ničeho vědám nevrací. Z hlediska přírodní vědy tedy vykořisťovatel a spofřebitel, žádný producent. Jsem však přesvědčen, že bilance filosofie vůči vědě přírodní není tak zcela pasivní, a pokusím se ukázat, jaké služby koná filosofie vědě přírodní. Z jejich vzájemného vztahu zajímá nás bude právě tato druhá méně známá stránka, co poskytuje filosofie vědě.

Slyším již z úst některých vědců jediné mrazivé odmítající slovo: Nic! Filosofie neposkytuje vědě zchola nic. — Odpovídám takto: Vám ve Vašich pracích neposkytla ničeho a není to ani jinak možno. Kde jsou hotové vědecké metody, tam je možno konati velmi cenné vědecké práce bez jakéhokoli filosofického popudu. Třeba jen se vycvičiti v užívání oněch metod, a jsme-li plní a příčinní, nemůže nám nějaký vědecký výtěžek ujíti, třebaš byl významu podřadného.

Jsem dalek toho, abych práci dle daných metod nějak podceňoval. Zajisté není pozorování a měření, které by nemělo být vždy znovu a se stupňováním svědomitostí opakováno, a to i v oborech, již se zdají být vědecky dokonale vyčerpány a takřka vymetenými. Tak na př. chemický rozbor vzduchu. Kolikrát byli již provedeni od dob Lavoisierových Nepatrné odchylky v hustotě, jež prokazoval dusík atmosférický, byly dávno znány a nebylo nic přirozenějšího a vědeckým konservativcům pohodlnějšího, nežli přičísti je na vrub některých experimentálních chyb. Teprve anglický chemik Ramsay ke konci 19. století osvořil si se od tradice a řáda úsilně po oně stopě, objevil nečekané prvky argon, krypton, neon, xenon a helium. Tento znamenitý objev byl proveden metodami docela hotovými a bylo by bláhové dokazovat, že k tomu filosofie nějak přispěla. Uvážme však, jak dlouho na ten objev bylo třeba čekat, ačkoli všechny potřebné metody k němu byly již dávno připraveny! Objev onen mohl učiniti jen duch svobodný, pohrdající tradicí, nezasepený do-savadními výsledky, skeptický a nekonservativní.

Podobně tomu jest u valné většiny všech ostatních objevů. Pravý objev, fenomenální vynález, jest úkaz v dějinách lidského myšlení nejvš řídký u porovnání s počtem myslících hlav. Nesmíte ovšem počet opravdu nových myšlenek odhadovati dle počtu učencůch pojednání, habilitačních prací anebo dokonce dle počtu podání u patentního úřadu. Vzpomínám Machových úvah o lidské vynalézativosti, které vyznívají pro lidské pokolení velmi málo lichotivě. Vlastní vynález, vznik něčeho nového, jest věc mezi lidmi nesmírně vzácná. Je k tomu potřeba jakési prapůvodní tvořivosti, vyvěrající z neznámých hloubek přírody, jakési revoluční tendence opustiti dosavadní tradici, uvěřiti v možnost nějaké chiméry, mljovatí jí vzdor všemu. Každý objev, každá nová myšlenka jest v počátečním stadiu jakýmsi dobrodružstvím, a předpokládá vždy vyšší stupeň svobody, ano i nevázanosti.

Vědecká metoda naproti tomu jest vazbou, ponechávající jen málo volnosti. Tím ovšem nejslim vazbu v nějakém vězení, nýbrž vazbu ve smyslu strojovém nebo ústrojném. Kde je třeba jistoty, nekolišavosti, tam je třeba i vazby. V polizádném jeřábu jsou koleje, ložiska, řetězky samými vazbami. Vozík má jen jeden stupeň volnosti; neboť vazba kolejí dovoluje mu jen pohyb ku předu a zpět. Šikmé rameno, mohouc se otáčet kol vislé osy, má již dva stupně volnosti; hák na kladce má tři stupně volnosti, jelikož k dosavadním možnostem přistupuje ještě pohyb vzhůru a dolů. Podobně kosti a klouby naší ruky jsou podmínkou pevnosti, ale jsou zároveň a klouby, ale nevykloubený palec má větší počet stupňů volnosti, než nevykloubený, ale nevykloubený jest pro nás nesmírně dležit. Obsahuje tedy vazba něco nejvyšší významného pro náš život, a to i vazba hůje tedy vazba něco nejvyšší významného pro náš život, a to i vazba duchovní. Nám netřeba vřítprstů, ani vřítprstů. S druhé strany však se může duchovní vazba vědeckou metodou státi nepřemožitelnou překážkou na cestě pokroku. Vědec, který nějakou metodou mírně ovládá, jest zároveň tountěz metodou ovládan a to někdy tak osudně, že mu ujdou nejkřásnější objevy.

A tu vidím právě ve studiu filosofie možnost pracovati proti takové osudné vazbě. Všelicos ve filosofii bude připadatí poctivému, usedlému vědeckému pracovníku třebaš na hlavu postavěným, docela extravaganantním a pobloudilým. Ale kdo může říci, jaké možnosti jsou v metafysické neb noetické myšlence ukryty?

Četl jsem kdesi u Macha výstižná slova o polovičních myšlenkách, které nedomyšleny po staletí se trápí. Věřím na takové myšlenky a mohl bych z dějin filosofie a fysiky uvéstí řadu dokladů. Tak na př. Demokrit užívá zásady: Z ničeho nic nevzniká. Nic nemůže býti dokonale zničeno. — To jest taková myšlenka filosofická, poloviční myšlenka, která bloudila po tisícletí po lidských hlavách a kulturách, než konečně zapustila kořeny v chemii jako Lavoisierův princip zachování hmoty a ve fysice jako Mayerův princip zachování energie.

Ve vývoji lidské vzdělanosti jsou nutny dva protichůdné principy. Princip heredity, dědičnosti a princip variability, měnlivosti

Dědíme vědecké metody a konservativně se přidržujeme vědeckých tradic. V oněch »polovičních myšlenkách« však působí princip uvolňující vazby, princip variability. Ve filosofii vidím nejjasnější vyjádření tohoto principu měnlivosti.

Současná fyzika podává nám příklad nad jiné výmluvný. Mám na mysli ten úžasný převrat ve fyzice, který se stal důsledným provedením filosoficky dávno požadovaného principu relativnosti. Zde vidíme velmi dobře, jak ta nejjistější a nejarrogantější věda, pro niž by si přesvědčený pozitivista dal krk uriznout, přiběhem asi 12 let musila všechny své principy odvolat a postaviti se na základy docela nové. Filosofické postuláty, jež hlásali Protagoras, Descartes, Leibniz, Hume a Mach, myšlenky to, kterým se někteří znamenití fyzikové ještě r. 1910 do očí posmívali, ujal se práce ve vědě zástupce Alberta Einsteina. Že byl při tom Einstein filosoficky inspirován, jest nesporno, a jsem připraven o tom větší podrobný důkaz proti každému, kdo by tedy zasáhnuti filosofie do vědy chtěl popírat. Zde byla fyzika filosofii oplodněna. Popírám parthenogenesi, narození z panny bez akce oplodňující, a nepřiznávám filosofie nezbyvá, než dovolávati se známého paragrafu z Code Napoléon: Pátrání po otcovství se zakazuje. — Pravda se však tím se světa neodstraní.

Princip všeobecné relativnosti, toto dítě filosofie a vědy přírodní, prožívá nyní své krásné a plodné mládí. Vazba, kterou myšlení ukládá, jest vlastně ukolněním z vazby dřívější, ač ovšem není vyloučeno, že po době kratší neb delší podlehne všeobecnému procesu věci pozemských, totiž stárnutí, a stane se pak vazbou myšlenku zdržující.

Myšlenka lidská, jak jest produkováána a udržována lidskou společností, má povahu neuvýš jenného a složitého organismu, jehož jednotlivé součásti, jako věda, náboženství, politika, filosofie atd. mají sice vlastní, samostatné principy vznřstu, ale navzájem jsou v nejužších vztazích a souvislostech, jež nesmějí býti beztržně rušeny. Rozluka vědy a filosofie přivedla by filosofii v nekratší době k dokonalému úpadku. Ale také naopak věda, která je mnohem neodvislejší, po nějaké době propadla by stagnaci, zmechani-sování.

Považují filosofii za jakýsi centrální orgán lidského myšlení, který vůči jiným orgánům má různé úkoly. V Drtinově »Úvodu do filosofie« lze hned na prvních stránkách najíti přes dvacet různých definic filosofie. Kdo by je chtěl staticky, kdo by myslil, že platí-li jedna, nesmí platit žádná z ostatních, byl by u velkém omylu a říkal by si s Faustem: A teď tu stojím, ubožák, chytřejší nejša nikterak. — Avšak třeba uvážiti, že ony definice nikterak se nevymlčují a pouze popisují různé úkoly, které filosofie dosud na sebe brala, různé funkce, které filosofie dosud vykonávala a které jí dosud čekají. Z krátkého tohoto článku vyplývá, že filosofie ani vůči přírodní vědě ještě svoji úlohu nedohrála. Jsem přesvědčen, že úkolem filosofie vůči vědě jest, a by zko u n a n í m v š e c h v a z e b m y š l e n í

v y h l e d á v a l a l i d s k é m y š l e n c e n o v é s t u p n ě v o l n o s t i .

Ukol takto definovaný jest zvláštním případem obecnějšího úkolu osvobodovachu, který filosofie od pradávna měla. Není třeba, abych někde v daleké minulosti aneb za mořem hledal příklad pro tuto úlohu. Jsme tak šťastni, že máme svůj příklad zde. Zajisté slyšeli jste všichni heslo Masaryka Osvoboditel a děkovali mu v duchu za naši svobodu politickou. Avšak nezapomínejme, že on dávno před válkou svým filosofickým rozhledem osvobodoval národ z pout starovětských předsudků, z vazby sociálních lží a z okovů všech možných druhů lidské zaujatosti.

A proto končím takto: Jest jedním z nejdůležitějších úkolů filosofie, aby osvobodovala ducha lidského z ortodoxie církevní, ortodoxie politické, ortodoxie vědecké; neboť vnitřní svoboda jest nejvzácnější statek nejen každého z nás, nýbrž i statek celého národa a lidstva.